Avaldatud veebilehel *Kriminaalpoliitika* (https://www.kriminaalpoliitika.ee)

Riski-vajaduse-vastavuse mudel

Riski printsiibi järgi saab õigusrikkuja retsidiivsust vähendada, kui talle pakutakse teenuseid uue õigusrikkumise toimepanemise tõenäosusest lähtuvalt. Kõrge riskiga õigusrikkujatega tuleb tegeleda intensiivsemalt ning sekkumine peab mõjutama konkreetse inimese spetsiifilisi kriminaalseid riskifaktoreid. Väikese riskiga õigusrikkujatele tuleb suunata vähem tähelepanu. Riskitase sõltub erinevatest teguritest, sh staatilised näitajad, mida ei saa mõjutada (vanus, sugu, kriminaalne minevik, vanus esimese rikkumise ajal), ning dünaamilised näitajad, mida saab muuta (sõltuvusainete kuritarvitamine, puudujäägid hariduses, antisotsiaalsed isikuomadused, kuritegevust toetavad väärtushinnangud).

Vajaduse printsiibi järgi tuleb keskenduda õigusrikkuja kriminogeensetele vajadustele. Need on dünaamilised riskifaktorid, mis on otseselt seotud kriminaalse käitumisega. Sekkumiste abil muudetakse õigusrikkuja kriminaalset suhtumist järjest prosotsiaalsemaks, mis mõjutab õigusrikkuja edasist käitumist. Mittekriminogeensed riskitegurid, mis teevad kuritegudest hoidumist raskemaks, on nt madal enesehinnang, ärevus, ülemäärane kurbus, aga ka vaimne ja füüsiline tervis (skisofreenia, maniakaalne depressioon, füüsiline puue, kehv toitumus). Lisaks võib välja tuua rea kriminaalseid riskitegureid (vt alltoodud tabelis).

Kriminaalne vajadus (riskitegur)	Tunnused	Tegevused riski vähendamiseks
Eelnev antisotsiaalne käitumine	Pikaajaline, erinevates olukordades ühiskonna norme ja reegleid eirav käitumine	Arendada sotsiaalseid oskusi, et riskisituatsioonidega toime tulla
Antisotsiaalsed iseloomujooned	Riskantne meelelahutamine, vähene enesekontroll, agressiivne, kalk ja ebameeldiv käitumine	Arendada probleemi lahendamise ja enese ohjamise oskusi, viha juhtimist ning toimetulekuoskusi
Antisotsiaalne tunnetus	Kuritegevust toetavad hoiakud ja väärtused, emotsionaalsel tasandil viha, kibestumis- ja põlgustunne	Tunda ära riskiga seonduvat mõtlemist ja tundeid, arendada välja alternatiivne, vähem riskantne mõtlemine, võtta omaks antikriminaalne identiteet

Antisotsiaalsed kaaslased	Tihe lävimine kriminaalsete tuttavatega, mittekriminaalsete tuttavate puudumine, vahetu sotsiaalne toetus kuritegevusele	Vähendada suhteid kriminaalsete tuttavatega ning parandada suhteid mittekriminaalsete inimestega
Perekond/abielu	Vähene hoolitsus ja puudulik järelevalve lähisuhetes	Vähendada konflikte, luua positiivseid suhteid ning tõhustada järelevalvet
Kool/töö	Madal soorituse ja rahulolu tase koolis või tööl	Parendada sooritust, tasu ja rahulolu
Vaba aeg	Vähene osavõtt ja rahuldustunne mittekriminaalsetest vaba aja harrastusest	Suurendada kaasalöömist tegevustest, mis ei ole kriminaalsed ning tasu ja rahulolu sellest
Sõltuvusainete kuritarvitamine	Alkoholi või narkootikumide kuritarvitamine	Vähendada sõltuvusainete kuritarvitamist ja seda toetavat käitumist ning leida alternatiive sõltuvusainete kuritarvitamisele

Allikas: M. Grünberg (2013) Kriminogeensete riskide hindamine. Vanglateenistuse õpik. Tallinn: Justiitsministeerium.

Vastavuse printsiibi järgi tuleb õigusrikkujaga tegeleda tema võimetest lähtuvalt, võttes arvesse tema õpistiili, motivatsiooni, oskusi, teadmisi, tugevusi ja nõrkusi. *Üldine vastavuse printsiip* ütleb, et uusi käitumismustreid saab kõige paremini omandada sekkumiste kaudu, mis keskenduvad kognitiivsele sotsiaalsele õppimisele, sõltumata soovitud käitumise tüübist (nt suitsetamisest vabanemine, depressiivsete mõtete vältimine, õpiharjumuste tekitamine, tööandjaga suhete hoidmine, aga ka kuritegudest hoidumine). Efektiivsed kognitiivse sotsiaalse õppimise strateegiad lähtuvad kahest eeldusest:

1. Oluline on õigusrikkujaga luua sõbralikud, vastastikku austavad ja koostööle orienteeritud suhted ja
2. Õigusrikkujat saab mõjutada muutuma läbi eeskuju andmise, toetamise, jõustamise, probleemilahenduse oskuste parandamise jms.

Spetsiifiline vastavuse printsiip ütleb, et sekkumiste elluviimisel tuleb arvestada õigusrikkuja tugevuste ning sotsiaalsete, bioloogiliste ja personaalsete omadustega. Sekkumine tuleb eeltoodust lähtuvalt kujundada, sest need faktorid võivad tulemuste saavutamist kas hõlbustada või takistada. Igasugune õppimine on edukam, kui tähelepanu pööratakse õigusrikkuja omadustele, mis õppimist soodustavad, ning osatakse arvestada tingimustega, mis õppimist takistavad, nt õigusrikkuja kõrge ärevustase või psüühilised häired.

Kui õigusrikkujal on väiksed verbaalsed võimed ja praktilised mõttemustrid, siis ei ole mõistlik temaga väga abstraktsetel teemadel arutleda, vaid keskenduda kergemate ülesannete (või uute käitumiste) harjutamisele. Samamoodi tuleb tegeleda õigusrikkuja motivatsiooniga ja vähendada võimalikke takistusi taasühiskonnastavates tegevustes osalemiseks, nt pakkuda lastehoiuteenust ajaks, mil toimub grupitöö, seminar vms.

Allikas URL: https://www.kriminaalpoliitika.ee/et/esf-tugiteenus-vanglast-vabanejale/riski-vajaduse-vastavuse-mudel